

Lars Anders Kulbrandstad
Høgskolen i Hedmark

Ord og ordlæring

Forelesning for Oslo kommune 18.03. 2004

Grensene for mitt språk er grensene for
min verden

Ludwig Wittgenstein

Eit ord er eit under

Olav H. Hauge

Eit ord

Eit ord

- ein stein

i ei kald elv.

Ein stein til –

Eg må ha fleire steinar

skal eg koma over

Olav H. Hauge

Alle lærere norsklærere?

Ord og begrep

'en mellomting mellom snø og regn som daler ned gjennom lufta' SLUDD

'en mellomting mellom snø og regn som ligger på bakken' SLAPS

'å gå med vide busker langt nede på hoftene' SAGGE

'betegnelse på en mann i forhold til en person X når mannen bor sammen med Xs mor, men ikke er Xs biologiske far' STEFAR? ANDREFAR? NYFAR?

'en liten halvkuleformet beholder av glass eller plast, fylt med vann eller en annen klar væske, med en figur på bunnen – oftest en julenisse, et grantré eller en kirke – og snøliknende plastspone e.l. som virvles opp og daler langsomt ned igjen når en rister på beholderen' SNØKULE?

'et stykke av tekstil (ev. plast) som henger ned fra ryggen eller dekker hodestøtten i et togsete, flysete e.l., og som passasjeren kan lene hodet mot'

ANTIMAKASSAR

Ord for 'rein' i samisk

boazu	hillagabba	mielkenjunni
botkeboazu	hubat	mosat
buhtis	iđat	muzet
çalaçoarvi	láđđeçáhpot	muzetçuoivvat
çeavpeballi	láđđemuzet	muzetjievja
çuoivvat	láiddot	nammaláhpat
fınjoaivi	lihpeçoarvi	udámat
gabba	luosttat	uvjaçielgi

På hvilke områder er ordforrådet i norsk spesielt rikt?

- vær?
- topografi (landskapsbeskrivelse)?
- ?

Sammenlikning av fargebetegnelser

NORSK

blå

grønn

VIETNAMESISK

màu xanh

NORSK

lilla | blå | grønn | gul | oransje | rød

SHONA

cips^wuka | cite^m | ciceⁿ | cips^wuka

BASSA

hui

ziza

NORSK

brun

⋮

grå

⋮

blå

⋮

grønn

WALISISK

llwyrdd

⋮

glas

⋮

gwyrdd

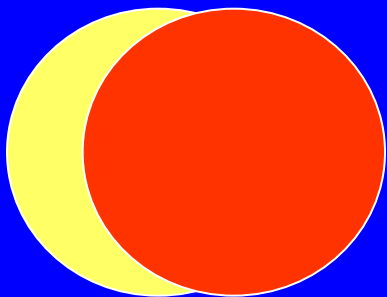
MULIG UNIVERSELT MØNSTER

1. SVART/HVIT
2. SVART/HVIT + RØD
3. SVART/HVIT + RØD + GRØNN/gul eller GUL/grønn
4. SVART/HVIT + RØD + GRØNN/gul eller GUL/grønn + BLÅ
5. SVART/HVIT + RØD + GRØNN/gul eller GUL/grønn + BLÅ + BRUN
6. SVART/HVIT + RØD + GRØNN/gul eller GUL/grønn + BLÅ + BRUN + LILLA/ROSA/ORANSJE/GRÅ

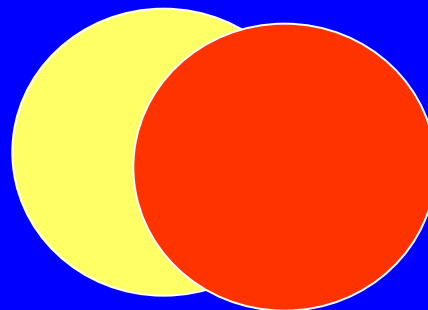
ORD OG BEGREP I TO SPRÅK

- A. Begge språkene har ord for begrepet det er tale om
 - A.1 Ordene har helt forskjellig lydlig form
(eks. snø- kar)
 - A.2 Ordene har en lydlig form som er mer eller mindre lik på de to språkene
(eks. strand - ranta, minutt - minuuti)
”kognater”
- B. Bare det ene av de to språkene har ord for begrepet det er tale om
 - B.1 Det andre språket har heller ikke begrepet
 - B.2 Det andre språket har begrepet

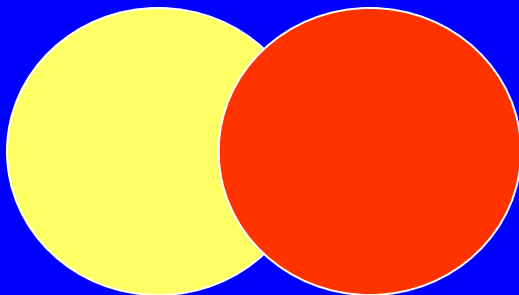
Leksikalsk (ordforrådsmessig) samsvar mellom to språk

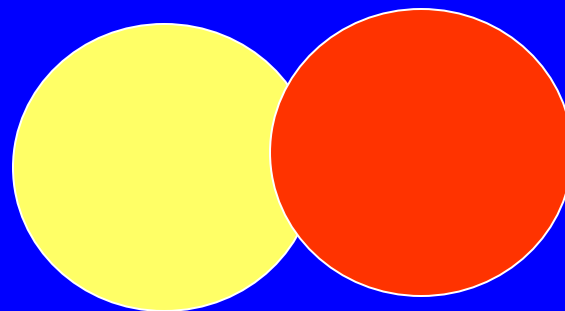
Sit. 1

Sit. 2

Sit. 3

Sit. 4

Hvordan får to språk felles ordforråd?

- felles arveord dvs. ord som stammer fra et felles opphavsspråk

norsk: *mor* engelsk: *mother* spansk: *madre* persisk: *mâdar*

- felles importord dvs. ord som er tatt inn fra andre språk

norsk: *piano* engelsk: *piano* spansk: *piano* persisk: *piyâno*

- importord fra det ene til det andre språket

norsk: *ski* engelsk: *ski* spansk: *esquí*

norsk: *tøff* engelsk: *tough* norsk: *flamenco* spansk: *flamenco*

Minoritetselevers ordkunnskap ved skolestart

Området HJEM

Bjørkavåg 1991

Ord	Minoritets-elever (42). Svar på morsmål (urdu og tyrkisk)	Minoritets-elever (42). Svar på andrespråket (norsk) .	Majoritets elever (35). Svar på morsmålet (norsk)
seng	100 %	55 %	100 %
tøfler	100 %	12 %	97 %
hjem	100 %	71 %	100 %
pusser tenner	100 %	43 %	100 %
kjøkkenet	98 %	43 %	100 %
pute	95 %	31 %	100 %
dyne	93 %	17 %	100 %
tannbørste	93 %	38 %	100 %
ovn	93 %	5 %	100 %
badet	90 %	45 %	100 %
kran	79 %	0 %	89 %
(spiser) frokost	77 %	7 %	97 %
vask	40 %	2 %	100 %

Området SKOLE

Ord	Minoritets- elever. Svar på morsmål (urdu og tyrkisk)	Minoritets- elever. Svar på andrespråket (norsk)	Majoritetselever. Svar på morsmålet (norsk)
(til) skolen	100 %	98 %	100 %
gjøre lekser	100 %	67 %	100 %
blyant	100 %	86 %	100 %
viskelær	98 %	81 %	100 %
bok	98 %	90 %	100 %
kateter	98 %	0%	41 %
ransel, sekk	95 %	79 %	100 %
lærer	90 %	36 %	100 %
pennal	85 %	64 %	100 %
kritt	73 %	52 %	100 %
pult	68 %	29 %	94 %
tavle	50 %	57 %	100 %
svamp	30 %	43 %	100 %

Området TRAFIKK

Ord	Minoritets- elever. Svar på morsmål (urdu og tyrkisk)	Minoritets- elever. Svar på andrespråket (norsk) .	Majoritetselev er: Svar på morsmålet (norsk)
vei, gate	98 %	36 %	100 %
sykkel	95 %	95 %	100 %
å sykle	91 %	28 %	100 %
gangfelt	64 %	5 %	51 %
bussholdeplass	62 %	5 %	80 %
fortau	46 %	7 %	94 %
skilt	23 %	31 %	100 %
trafikklys	5 %	2 %	74 %

DIVERSE

Ord	Minoritetselever. Svar på morsmål (urdu og tyrkisk)	Minoritets-eleer. Svar på andrespråket (norsk)	Majoritetselever. Svar på morsmålet (norsk)
rød	98 %	76 %	100 %
gul	90 %	86 %	100 %
blå	88 %	86 %	100 %
grønn	88 %	74 %	100 %
brun	62 %	74 %	100 %
stripete	88 %	17 %	97 %
øye	98 %	86 %	100 %
fot	95 %	39 %	94 %
bein	86 %	61 %	97 %
bukse	98 %	80 %	100 %
genser	88 %	71 %	100 %
skjorte	83 %	17 %	100 %

Aspekter ved ordet

'eldre, lite tiltalende, sur (?)'

'voksen kvinne'

hverdagslig

betydning

negativt

synonymer: furie, hurpe ...

overordnet begrep: kvinne

antonym: mann, kar

eg. karl +

ing

"kjerring"

/²çæriŋ/

vanlig substantivsyntaks

kjerring

morfologi

f.eks. "jævla kjerring"

kjerr+ing

substantiv

hunkjønn

kjerringaktig

el. felleskjønn

OPPGAVE

HVORDAN VI DU FORKLARE DISSE ORDA?

- løvtre
- klima
- grunntall
- frustrert

Hvordan forklare betydningen av ord?

- anskueliggjøring, illustrasjon (vise, tegne ...)
- parafrase, forklaring
- synonymer
- antonymer
- overordnede begreper (hyperonymer), underordnede begreper (hyponymer) eller sideordnede begreper
- analogi
- anekdote

Ulike perspektiver på ordforrådet

- Ordhistorisk
- Bruksområder
- Frekvens
- Leksikalsk struktur (semantiske felt)
- Produksjons- og resepsjonsperspektiv
- Innlæringsperspektiv
- Undervisningsperspektiv

Ordhistorisk perspektiv

Det er viktig å hjelpe elevene med å utvide ordtilfanget og utvikle en følelse for presisjon og nyanser i bruken av ord

Ordhistorisk perspektiv

Det er viktig å hjelpe elevene med å utvide ordtilfanget og utvikle en følelse for presisjon og nyanser i bruken av ord

Ordhistorisk perspektiv

Det er viktig å hjelpe elevene med å utvide ordtilfanget og utvikle en følelse for presisjon og nyanser i bruken av ord

Ordhistorisk perspektiv

Det er viktig å hjelpe elevene med å utvide ordtilfanget og utvikle en følelse for presisjon og nyanser i bruken av ord

Ordhistorisk perspektiv

Det er viktig å hjelpe elevene med å utvide ordtilfanget og utvikle en følelse for presisjon og nyanser i bruken av ord

Ordtypeper i historisk perspektiv

- Arveord
- Importord
 - Lånord
 - Fremmedord
- Nylaginger

Kan gekkoer bjeffe?

Gekkoer er små øgler som kan kneppe, kvitre og bjeffe. Lydene anvender de når de gjør kur til en make eller forsvarer hjemmet sitt. Det er svært få krypdyr som kan frembringe så mange ulike lyder.

Fra Fantastiske fakta om dyr

Kan gekkoer bjeffe?

Gekkoer er små øgler som kan kneppe, kvitre og bjeffe. Lydene anvender de når de gjør kur til en make eller forsvarer hjemmet sitt. Det er svært få krypdyr som kan frembringe så mange ulike lyder.

Fra Fantastiske fakta om dyr

Kan gekkoer bjeffe?

Gekkoer er små øgler som kan kneppe, kvitre og bjeffe. Lydene anvender de når de gjør kur til en make eller forsvarer hjemmet sitt. Det er svært få krypdyr som kan frembringe så mange ulike lyder.

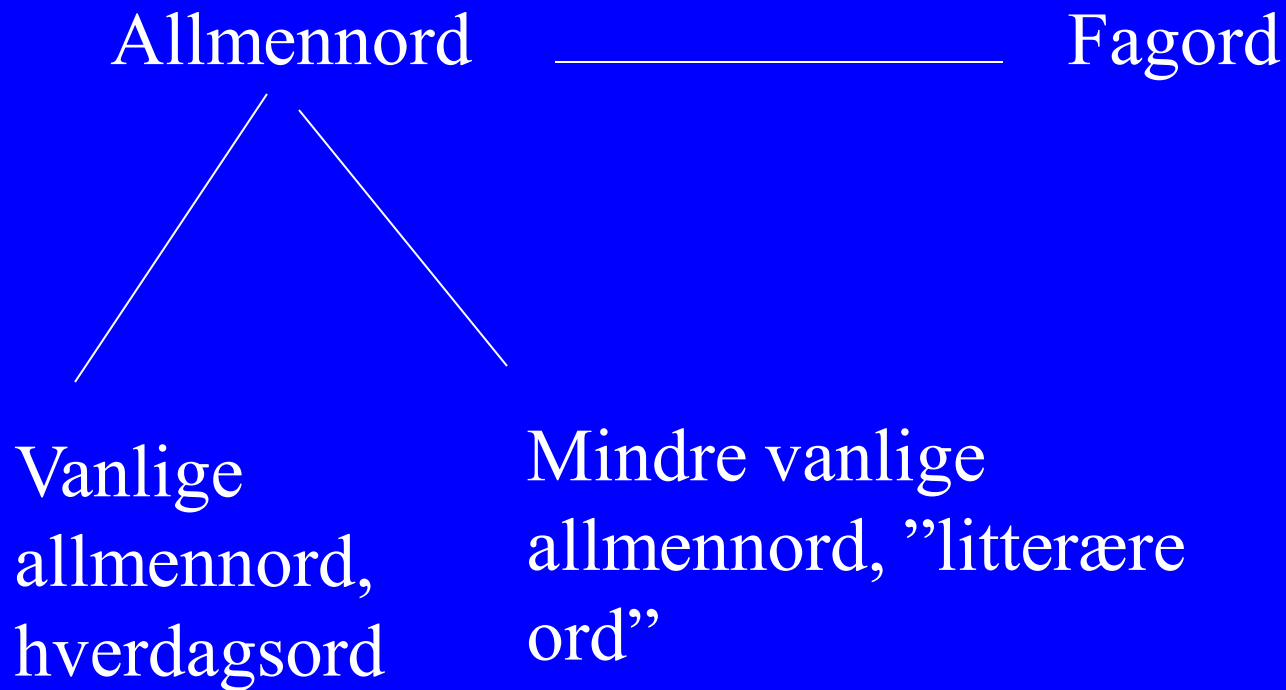
Fra Fantastiske fakta om dyr

Kan gekkoer bjeffe?

Gekkoer er små øgler som kan kneppe, kvitre og bjeffe. Lydene anvender de når de gjør kur til en make eller forsvarer hjemmet sitt. Det er svært få krypdyr som kan frembringe så mange ulike lyder.

Fra Fantastiske fakta om dyr

Ordforrådet i bruksområde-perspektiv

OPPGAVE

Ordforrådet i frekvensperspektiv

- Høgfrekvente ord

Ca. 50 ord utgjør halvparten av orda i løpende tekst

- Mellomfrekvente ord
- Lavfrekvente ord

De fleste ord i et større tekstmateriale blir brukt bare en eller to ganger

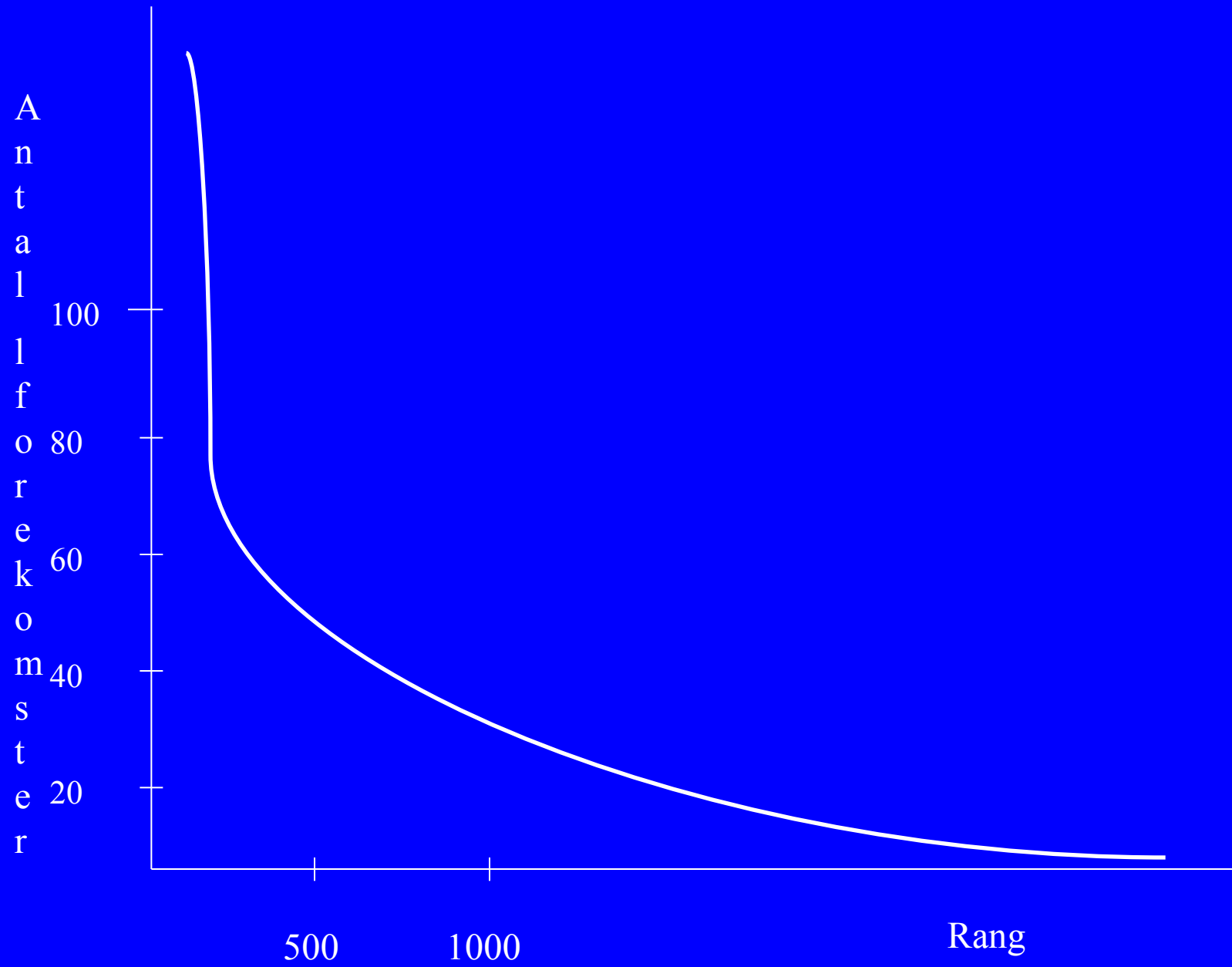
Høgfrekvente ord i norsk

1	I	16	DEN	31	OGSÅ	46	ELLER
2	OG	17	IKKE	32	SKAL	47	TO
3	DET	18	ET	33	SÅ	48	OPP
4	SOM	19	OM	33	DETTE	49	BLI
5	ER	20	FRA	35	BLIR	50	BARE
6	TIL	21	VAR	36	ÅR		
7	EN	22	HAN	37	VÆRE		
8	AV	23	MEN	38	JEG		
9	PÅ	24	SEG	39	HADDE		
10	FOR	25	VOØ	40	OVER		
11	AT	26	VI	41	DA		
12	Å	27	BLE	42	UT		
13	MED	28	VED	43	SIN		
14	DE	29	LAM	44	DENNE		
15	HAR	30	MAN	45	MÅ		

I år har vi hatt en makeløs sommer over det meste av landet. Rekorder har falt for så vel antall timer sol som antall dager med temperatur på tjue grader eller mer.

I (1) år (36) har (15) vi (26) hatt (157) en (7) makeløs (-) sommer (1331) over (40) det (3) meste (1063) av (8) landet (166). Rekorder (6618) har (15) falt (543) for (10) så (33) vel (11) antall (462) timer (469) sol (2071) som (4) antall (462) dager (223) med (13) temperatur (3416) på (9) tjue (4716) grader (1233) eller (46) mer (65)

I (1)	OVER (40)
DET (3)	ELLER (46)
SOM (4)	HATT (157)
EN (7)	LANDET (166)
AV (8)	DAGER (223)
PÅ (9)	ANTALL (462)
FOR (10)	TIMER (469)
VEL (11)	FALT (543)
MED (13)	MESTE (1063)
HAR (15)	GRADER (1233)
VI (26)	SOL (2071)
SÅ (33)	TEMPERATUR (3416)

Hva slags ord forekommer bare én gang?

pannen	pent	planer	plast	premiert
pappstykke	perioder	planet	plastprodukt- er	propan
parafin	person	planeten	politi	prosent
partikler	Pigger	plantekost	pose	prossen
passerer	Pinne	plantelivet	postene	pulten
peis	plagg	plasket	preget	påbudt

Fra en fysikkbok for 5. kl.

Betydningsfelt (semantiske felt)

Jeg var i konfirmasjon i helga. Foreldrene til konfirmanten var selvsagt stolte – mora holdt tale og faren viste video fra oppveksten til dattera. Blant gjestene var det tanter – både ordentlige tanter og filletanter, onkler, fettere og en grandonkel.

Jeg var i konfirmasjon i helga. Foreldrene til konfirmanten var selvsagt stolte – mora holdt tale og faren viste video fra oppveksten til dattera. Blant gjestene var det tanter – både ordentlige tanter og filletanter, onkler, fettere og en grandonkel.

Eksempler på betydningsfelt (semantiske felt)

- slektskapsord
- fargebetegnelser
- bevegelsesverb: gå, løpe, rusler, jogge ...
- mentale verb: se, høre, tenke, tro, ønske, håpe
- ord for høydefformasjoner: haug, kolle, fjell, nut ...
- ...

Barnets åsyn

Hvor ynderikt, hvor mildt og bløtt seg runder
det barneåsyn, som i uskyld blunder!

 som åndede med liv i morgenvind
 det fine rødt på månedsrosens kinn

Hva honningdugg dog disse øyne regner!

Hvor søtt et dikt i smil de engle tegner,
 utslettet fluks med skyggen av en drøm,
 der traurig er fordi den er så øm!

Produksjons- og resepsjonsperspektiv

- Produktivt ("aktivt") ordforråd
- Reseptivt ("passivt") ordforråd
- Tommelfingerregel:

Reseptivt ordforråd = produktivt ordforråd X 3

Barnets åsyn

Hvor ynderikt, hvor mildt og bløtt seg runder
det barneåsyn, som i uskyld blunder!

 som åndede med liv i morgenvind
 det fine rødt på månedsrosens kinn

Hva honningdugg dog disse øyne regner!

Hvor søtt et dikt i smil de engle tegner,
 utslettet fluks med skyggen av en drøm,
 der traurig er fordi den er så øm!

Ordlæring og utvikling av ordforråd

Førstespråk:

- oppbygging av et *begrepssystem* i hjernen og et *leksikalsk system*, dvs. ord med tilhørende betydning

Andrespråk:

- justering og supplering *begrepssystemet*
- oppbygging av *leksikalsk system*

Ord- og begrepsutvikling i skolealderen

- endring av ordassosiasjonsmønstre
- økende abstraksjonsevne
- fordobling av ordforrådet fra 4. til 8. klasse
- vekst i ordtilfanget

Kl.tr.	Førsk.	1. kl.	4. kl.	6. kl.	8. kl	10. kl
Gj.sn.	4000	10 000	17 000	22 000	31 000	33 000

- Sammenslåing til ordfamilier (produsere, produsent, produktiv osv.):

ca. 20 000 reseptivt ordforråd hos voksne

Innlæringsperspektiv

Forhold mellom førstespråk og målspråk

- Leksikalsk distanse
 - ”kognater”
 - lik/ulik struktur i ordforrådene

Forhold innen målspråket

- frekvens
- hvor ”tydelig” ordet er, både i form og betydning
- hvor ”gjennomsiktig” ordet er
- hvor anvendbart ordet er

Systematisk ordundervisning?

- Argumenter for

særlig svake elever trenger det

effektivt med ordfamilier, hierarkier osv.

viktig med opplæring i bruk av ordbøker og lignende

- Argumenter mot

bare dråper i havet

heller: lesing, lytting, samtale ...

Tospråklige elever

- behov for systematisk ordopplæring
- spesielle utfordringer

lavfrekvente allmennord

metaforer ("medaljens bakside" o.l.)

ordforståelse ut fra konteksten

fokus på hovedpunkter, ikke detaljer

Gode strategier

- introduser nye ord i en kontekst med kjente ord
- introduser nye ord i ”utpreget” kontekst (dvs. der de hører hjemme)
- gjenta nye ord ofte, spre gjentakelsene over tid
- gjenta nye ord i varierende kontekster

LEXIN – ORDBOK FOR INNVANDRERE

<http://decentius.hit.uib.no/lexin.html>

Ordbøker:

- Norsk
- Norsk-engelsk

Bildesider:

- Tamil
- Engelsk
- Bokmål
- Nynorsk

Om prosjektet

Kontakt oss

Norsk

Søkeord:

Søkeresultat:

oppslagsord: **brud**
/bru:d/ subst

alternativ: brur

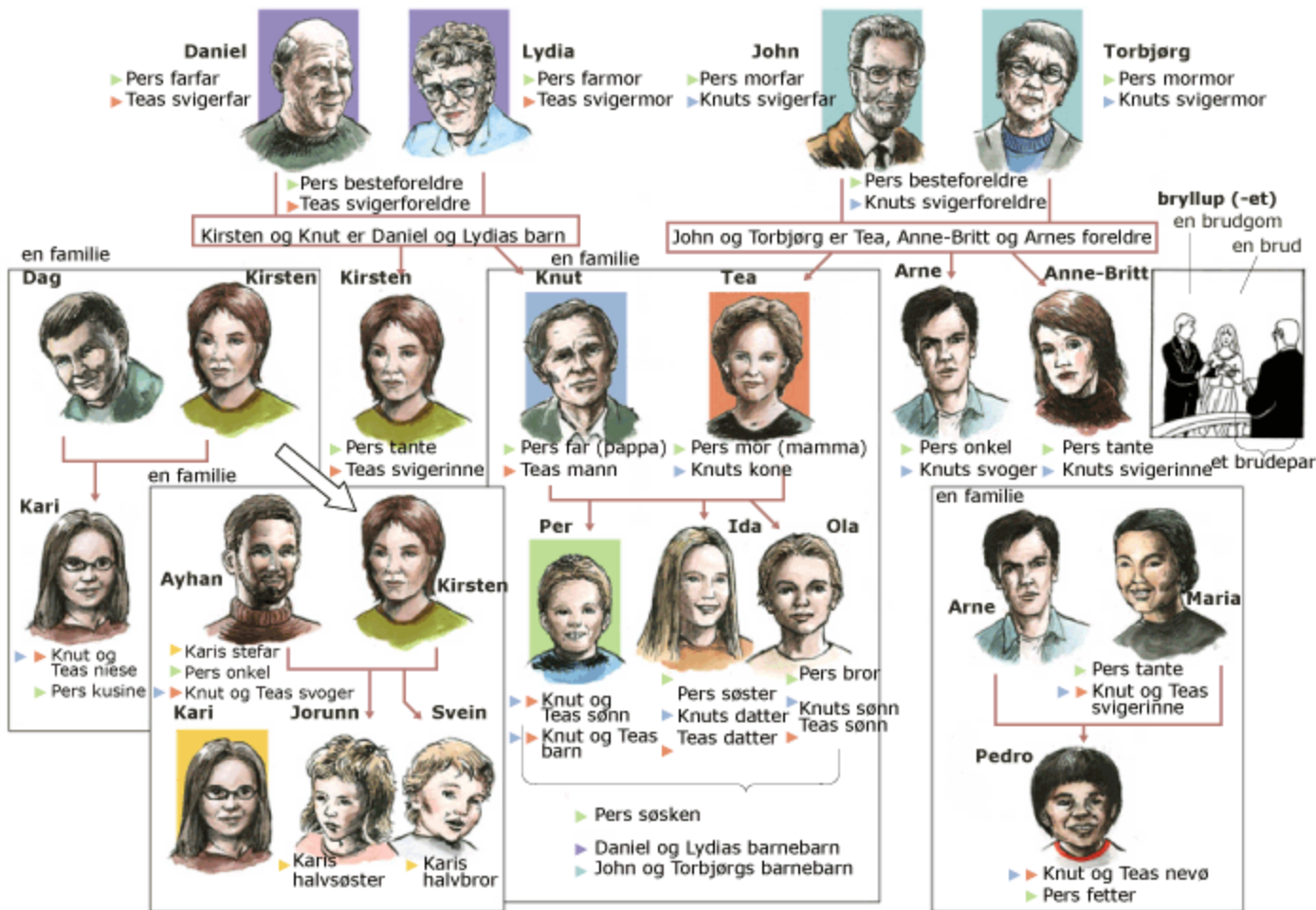
bøyning: [bruden (el bruda brura)
bruder (el brurer) brudene
(el brurene)]

definisjon: en kvinne den dagen hun
gifter seg

eksempel: å stå brud

sammensetning: brude|kjole -n
brude|pike -n

1 BOKMÅL Familie og slekt

barnebarn
 bestefar
 besteforeldre
 bestemor
 bror
 brorsønn
 brud
 brudekjole
 brudepar
 brudgom
 bryllup
 datter
 dattersønn
 ektemake
 ektepar
 ekteskap
 familie
 far

Teoribok:

Anne Golden:

Ordforråd, ordbruk og ordlæring, 2. utg.

Gyldendal Akademisk 2003